

ЧАШНИ ТИРГОН

Чашни Тиргон дар қатори Наврӯзу Меҳргон ва Сада аз куҳантарин чашнҳои мардумони эронитабор ба шумор меравад. Ин чашн дар рӯзи 13-уми моҳи *тир*, ки он рӯзро низ *тир* меномиданд, баргузор мегашт. Чи тавре ки шоир Шамсии Фахрӣ навиштааст:

**Ба рӯзи тире маҳи тире азми шодӣ кун,
Ки аз сипеҳр туре фатҳу нусрат омад тир.**

Агар чашни Сада марбут ба зимистон бошад, Наврӯз – иди баҳорӣ ва Меҳргон дар тирамоҳ чашн гирифта шавад, пас Тиргон чашни тобистонаи мардумони эронитабор буд, ки мутобиқ ба 1-уми июли тақвими григорианӣ таҷлил мешуд. Яъне, дар солшумории ниёкони мо ҳар рӯз номи махсусе дошт, ки 12-тои онҳо бо номи моҳҳо айнан як хел буданд ва ҳар вақте ки номи моҳу рӯз ба ҳам мувофиқ меомаданд, мардум онро чашн мегирифтанд.

Агар аз сӯйи дигар назар андозем, чашни Сада ба оташ, Наврӯз ба замин (ҳок), Тиргон ба об ва Меҳргон ба рушноии осмон (ҳаво) иртибот доранд. Зеро мазҳару пайдоиш ва ҷавҳари ин чашнҳо ба чор унсури муқаддаси нахустмабадаъ мепайванданд.

Тир – номи эзади борон дар мифологияи Эрони бостон буда, дар Авесто дар шакли *Тиштарйа*, дар паҳлавӣ – *Тиштар* ва дар форси навин бо номҳои *Тиштар* ва *Тир* зикр шудааст. Вазифа ва ё хешкориҳои Тиштар об гирифтани аз дарёи Фарохкارت ва онро дар шакли борон резонидани ба заминҳои ахурӣ мебошад. Тиштра инчунин номи ситораи раҳшонтарини осмон буда, бо номи ситораи *Сириуси* юнонӣ ҳамреша аст.

Дар яшти ҳаштуми Авесто («Тир-яшт») Тиштар ситораи сапеду дурахшон ва тавоно мебошад, ки сиришти об дораду наҷодаш аз Апам Напат (эзади обҳо) аст. Тиштар ба колбадҳои марди ҷавони неруманд, аспи сафеди заррингӯш ва гови зарриншоҳ медарояд ва бо деви хушксолию беборонӣ Апаоша, ки мехост ҷаҳонро аз беобӣ табоҳ созад, мубориза мебарад. Дар набарди аввал Апаоша ғолиб меояд ва пеши дарёи Фарохкартро мебандад, абрҳои бороноварро пора-пора мекунад, аммо дар набарди дуюм Тиштар неру гирифта, деви хушксолиро шикаст медиҳад. Аз он пас абрҳо пурбор шуда, боронҳои фаровон ба кӯҳу дашту даман меборанд ва табиат сарсабз гашта, ҳаёти осудаву хуррам оғоз мешавад.

Дар қиссаҳои эронӣ чунин оварда мешавад, ки дар ин рӯз дар мавзеи Табаристон Манучеҳри пешдодӣ аз Афросиёб шикаст хӯрд ва барои

тақсим кардани қаламрав шарте пеш гузоштанд. Яке аз паҳлавонони эронӣ бо номи Ораши шевотир ба болои кӯҳи Дамованд баромад ва бо тамоми нерӯи худ камонро кашида, худ пора-пора шуд, аммо тире бо тамоми суръат ба сӯи дарёи Ҷайхун партоб кард. Тир бо шасти баланд аз субҳ то нимрӯзӣ парвоз карда, ниҳоят ба тани як дарахти бузургу ғафс дар соҳили Ҷайхун фуруд омад. Аз ҳамон ҷойи нишасти тир марзҳои Эрону Турон муқаррар шуд.

Абӯрайҳони Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» ин ривоятро зикр намуда, маълумоти зеринро илова карда навиштааст: *«...номи ин рӯз Тир аст, ки Уторид бошад ва он ситораи нависандагон аст. Ва дар ин рӯз буд, ки Ҳушанг номи бародари худро бузург гардонид ва деҳқанатро ба ӯ дод. Ва деҳқанату китобат як чиз аст ва ин рӯзро аз роҳи ҷалолияту эъзомид гардониданд. Ва дар ин рӯз Ҳушанг мардуми дунёро амр кард, ки либоси котибӣ бипӯшанд. Ва низ деҳқонро ба ин кор амр кард. Ва аз ин рӯз мулуку деҳқонону мӯбадон ва ғайри эшон ин либосро пӯшиданд. Ва то рӯзгори Гӯштосп аз роҳи ҷалолияти китобат ва афзалияти деҳқонон ин расм боқӣ бувад. Ва дар ин рӯз эронӣён ғусл мекунанд. Ва сабаби он ин аст, ки чун Кайхусрав аз ҷанг бо Афросиёб баргаишт, дар ин рӯз аз ноҳияи Сова убур намуд ва ба кӯҳе, ки ба Сова мушарраф аст, боло рафт. Ва танҳо худи ӯ бидуни ҳеч як аз лашкариён ба чашмае ворид шуд ва фариштагонро дид ва ҳамонро мадҳуш шуд. Вале ин кор бо расидани Бежани писари Гавдарз мусодиф шуд ва қадре аз оби чашма ба рӯи Кайхусрав рехт. Вайро ба санге такя дод ва гуфт: «Эй подшоҳ, маяндеш». Ва қарияи Лаинро он ҷо сохта, номи онро «Маяндеш» гузориданд ва кам-кам таҳриф ёфтун «Андеш» шуд. Ва расми ғусл кардану шустушӯӣ ба ин об ва дигар обҳои чашмаҳо боқӣ ва пойдор монд ва ба роҳи табаррук. Ва аҳли Омул ба дарёи Хазар мераванд ва тамоми рӯз оббозӣ мекунанд».*

Албатта ин як матни бофтаи омиёна аст ва Берунӣ ҳам ин қарияро бо номҳои қаҳрамонони ҳамосаҳои эронӣ рабт намуда, ривоятро такмил додааст.

Дар гузашта дар рӯзи Тиргон дар байни ақвоми эронӣ маросими дигаре бо номи «Обрезгон» баргузор мешудааст. Дар замони шоҳигарии Пирӯзи сосонӣ, ниёи Хусрави Анӯшервон дар Эрон ҳафт сол хушксолӣ рӯй дода, борон намеборид. Мардумону ҷонварон ва гиёҳон аз ин хушксолӣ маҳв мешуданд. Ин вазъро дида шоҳ Пирӯз фармон дод, ки дар оташкада барои даъвати борон ба ибодат пардозанд. Ниҳоят баъди ҳафт сол дар рӯзи Тир

борон борид. Ба хотири ин борони таърихӣ Пирӯзшоҳ амр намуд, ки ин рӯзро Обрезгон ном гузоранд ва онро ҳар сол ҷашн бигиранд.

Муаллифи «**Зайнулахбор**» Абӯсаид Абулхай бинни Маҳмуди Гардезӣ дар асари таърихнигории хеш оид ба расми зарфшиканӣ ва обтанӣ дар ин ҷашн байни эронӣни қадим ёдовар шуда, ривояти дигареро ҷиҳати пайдоиши зикр намудааст: «... *ва андар Тиргон порсиён ғусл кунанд ва сафолинҳо ва оташдонҳо бишкананд. Ва чунин гӯянд, ки мардумон андар ин рӯз аз ҳисори Афросиёб бирастанд ва ҳар касе ба сари кори хеш шуданд. Ва ҳам андар ин айём гандум ё мева бипазанд ва бихӯранд ва гӯянд: андар он вақт ҳама гандум пухтанд ва хӯрданд, ки орд натавонистанд кард. Зеро ҳама дар ҳисор буданд*».

Ин ривоятро Абӯрайҳони Берунӣ дар «**Осор-ул-боқия**» таъйид карда, меафзояд: «... *ва чун дар вақти муҳосира кор ба Манучеҳр ва эронӣён сахту душвор буд шуда буд, ба қисме, ки дигар ба орд кардани гандум ва пухтани нон намерсиданд, гандум ва мева кол (хом) мепухтанд. Бад-ин ҷиҳат шикастани зарфҳо ва пухтани меваи кол ва гандум дар ин рӯз расм шуд*».

Дар ин ҷашн эронӣни қадим даруну беруни хонаро об пошида, мерӯфтанд, либоси тоза мепӯшиданд. Сипас, аз риштаи абрешимии ҳафтранг ресмоне ба шакли дастпона мебофтанд ва «Тиру бод» меномиданд. Баъди даҳ рӯз дар рӯзи Бод онро кушода ба бод медоданд. Дар ин рӯз мардумони эронӣ аз хонаҳои худ баромада, хурсандиҳо мекарданд, ба якдигар об мепошиданд. Ҳоло ҳам дар баъзе минтақаҳои эронинишин ин ойин бо каме тағйирот маъмул мебошад. Ин риштаи ҳафтранг тақлид ба рангинкамонест, ки ба Тир низ нисбат медиҳанд.

Дар Мозандарон ҳоло ҳам расми «**Сенздаҳшаби тирмоҳ**» мушоҳида мешавад, ки идомаи ҷашни Тиргон аст. Мардум шои сенздаҳуми тирмоҳ пас аз шустушӯи хонаву дар ва обтанӣ суфраи идона мекушоянд. Дар он меваю шириниҳо ва хӯришҳои гуногун мегузоранд. Пас аз тановули хӯрданиҳо аҳли хонавода бо девони Хоҷа Ҳофиз фол мекушоянд. Бачаҳо гурӯҳ шуда дар кӯчаҳо суруду таронаҳои мекунанд ва ба дари хонаҳо рафта, ин ҷашнро табрик мекунанд. Аз хонаҳо ба онҳо меваю шириниҳо медиҳанд.

Дар байни тоҷикон дар иртибот бо об, боронталабию қатъи боду борон ва жола бовару эътиқод ва расму ойинҳои қадимӣ кам нестанд. Маросимҳои *ашаглон*, *сусхотун*, *чиллахотун* дар манотиқи мухталифи Тоҷикистон то ба солҳои наздик барои даъвати борон иҷро мешуданд.

Дар тасаввуроти баъзе манотиқи Тоҷикистон то ба имрӯз боварҳо дар бораи эзади тундару чароғак ва борон бо номи Қамбар, дар баъзе ҷойҳои

дигар бо номи Бобо Қилдир, боқӣ мондаанд, ки бешак идомаи оммиёнаи асотири ниёғони мо дар бораи эзади борон Тир мебошанд.

Дар давраҳои қадим мардумони манотиқи гуногуни тоҷикнишин барои даъвати борон ба Қамбар мурочиат карда, ҳар гуна маросиму амалҳои ҷодуиро барпо мекардаанд, ки имрӯзҳо баъзеашон ба сурати бозиҳои бачагона боқӣ мондаанд.

Ҳамин тариқ, дар муқоиса бо ҷашнҳои Наврӯзу Меҳргон дар бораи Тиргон дар сарчашмаҳо маълумоти камтар зикр шудаанд. Тақрибан пас аз асрҳои 14-15 роҷеъ ба баргузориҳои Тиргон дар китобҳои таърихӣ адабӣ хабаре нест. Расму ойинҳои, ки дар байни мардум ривож ёфтаанд, ба қулӣ аз байн намераванд ва маъмулан бо тақозои макону замон, идеология ва сиёсати давлатӣ таҳаввул меёбанд ва унсурҳои онҳо каму зиёд мегарданд.

Дилшод Раҳимов